

FORSVARSFORTÆLLINGER

Inden for mindre end 10 år har to forsvarskommissioner barslet med tykke, tunge, omfattende beretninger om forsvarets tilstand. De blev begge to afsluttet inden for en toårig periode, nemlig 1988-89 og 1997-98. De finder sted i to vidt forskellige tidsaldre: koldkrigstiden og efterkoldkrigstiden. Sikkerheds- og forsvarspolitikken undergik en total forandring fra den ene til den anden periode. Det var to forskellige verdener. Det handler denne bog om: Riget, magten og militæret i lyset af to forsvarskommissioner, som blev til i to forskellige verdensordener.

Indledningsvis vil scenen blive sat med fokus på seks fortællinger. Hver fortælling afspejler en dimension, som vedrører begge kommissioner, men som manifesteres forskelligt. Fortællingerne demonstrerer vilkårene i de to forskellige verdensordener.

**FØRSTE FORTÆLLING: KONFLIKT OM
FORSVARET ANNO 1988 OG 1998**

I marts 1988 var Michael Christiansen, som nu er chef for Det Kgl. Teater, blevet departementschef for Forsvarsministeriet, normalt ikke et af de højest rangerende ministerier.¹ Forsvarsminister i firkløverregeringen var problemknuseren, venstremanden Knud Enggaard. Der var lagt op til endnu et voldsomt opgør mellem det såkaldte alternative sikkerhedspolitiske flertal og regeringen. Det kulminerede i april 1988, hvor atomvalget blev udskrevet.² Udgangspunktet var proceduren for at sikre overholdelsen af dansk atompolitik i forbindelse med besøg af fremmede krigsskibe. For første gang i lange tider skulle der være folketingsvalg baseret på sikkerhedspolitikken. Det blev nu alt andet end sikkerhedspolitikken, der dominerede valget. Og resultatet blev overraskende. Selv om de radikale gik et mandat tilbage, skiftede de heste og gik i regering med Venstre og Konservative. CD og Kristeligt Folkeparti, som havde været tro regeringsstøtter, blev

sat på porten. Med en flot taktisk manøvre var det alternative sikkerhedspolitiske flertal, som fortsat kunne have markeret sig trods tilbagegang,³ skudt i sænk. Der var lagt op til det. De radikale havde under valgkampen erklæret, at det var politisk uholdbart, at der ikke var sammenhæng mellem indenrigs- og udenrigspolitikken, og at det var usundt i længden at bruge udenrigs- og sikkerhedspolitiske spørgsmål til at opnå indenrigspolitiske mål og omvendt. Nu skulle der etableres konsensus. Som et led i denne proces blev det besluttet at nedsætte en forsvarskommission. Michael Christiansen var glad. Nu kunne han som formand for kommissionen demonstrere sine administrative og politiske evner.

Men noget skulle på plads. I sommeren 1988 fik han besøg af en gruppe herrer fra NATO. De skulle forhandle den årlige NATO-vurdering af dansk forsvar. Da Michael Christiansen hørte deres oplæg, var han ved at miste besindelsen. Han blev ikke alene vred, men rasende. Den fortrolige vurdering var mildest talt chokerende. Det var en lang hudfletning af dansk forsvar, en vurdering, som Michael Christiansen, der hurtigt var blevet fortrolig med mangler og styrker ved forsvaret, ikke kunne genkende. Det her var for galt. Det ville han overhovedet ikke finde sig i. Den noget arrogante delegation blev sendt tilbage: om igen. Det virkede. Efter dette lille besøg lød der andre toner. Pludselig var alt anderledes, og forsvaret i Danmark fik pæne karakterer og tilmed lidt rosende omtale.⁴ Det interessante var, at sådan havde situationen været i mange år. Det ene dårlige vidnesbyrd efter det andet. Klassens dårlige elev. Mistanken om, at denne årlige kritik ikke havde været regeringen ukær, var nærliggende. Men nu havde Danmark rettet sig. Uden at noget som helst var ændret.⁵

Hvad betød det? At dansk forsvar nok skulle leve op til NATO-krav, men at Danmark i høj grad også selv definerede disse krav. Det danske forsvar var ligesom hele NATO-forsvaret primært et virtuelt forsvar. Krigens måtte blive en atomkrig og havde netop derfor meget ringe sandsynlighed for at finde sted. Samtidig stod verdenshistoriens i fredstid mest slagkraftige konventionelle styrker over for hinanden. De skulle først og fremmest forhindre krig. Af den grund var forsvaret i det danske politiske spil ikke det store stridspunkt. Det var sikkerhedspolitikken.

Efteråret 1998. Forsvarskommissionen af 1997 sidder og sveder over formuleringerne om, hvordan det danske forsvar skal se ud: Det hele begyndte så godt: Alle, bortset fra Arne Melchior fra CD⁶, som havde fået anfægtelser, var blevet enige om to centrale besværgelser: for det første at Danmark efter den kolde krig oplevede en tryghed næsten uden fortilfælde, og for

det andet at der ikke i de kommende 10 år ville være nogen konventionel militær trussel mod Danmark.⁷ Så på det grundlæggende sikkerhedspolitiske område var der konsensus. Anderledes med forsvaret og forsvarspolitikken: Der var dog enighed om den centrale formulering, som måske kunne forekomme selvindlysende – og så alligevel ikke – i betragtning af forsvarets mange nye roller – at det vigtigste var, „at forsvaret skal kunne kæmpe“.⁸ Men værnepligt, hjemmeværn, specialisering, kommende kampflyanskaffelse og ikke mindst ubåde blev voldsomt debatteret. Med møjje og besvær var der blevet enighed om en meget snild og dobbelttydig formulering om det betimelige i fortsat at have ubåde i det danske forsvar.⁹ Det var forsvarsminister Hækkerups forslag: Han var særdeles interesseret i konsensus. Koste hvad det ville. Han sad som menigt medlem af kommissionen. Men ikke mere menigt end at alle lyttede med særlig interesse, når han tog ordet. Men langsomt begyndte den fine konsensuskonstruktion at vakle. Ordkrigen mellem politikerne blev skarpere. Så skarp, at sekretariatets mødereferater, som tidligere havde været særdeles detaljerede gengivelser af synspunkter med navns nævnelse, nu blev kortfattede, generelt konstaterende beslutningsreferater. Det skyldtes ikke mindst, at FK97 blev berygtet for, at dens fortrolige papirer kunne læses i pressen ofte før kommissionsmedlemmerne havde fået dem udleveret. Den ene aktør efter den anden meldte sig med særudtalelser. Mens FK88 havde to særudtalelser, kom FK97 op på seks. De centrale var fra regeringspartiet Det Radikale Venstre og fra oppositionspartiet Det Konservative Folkeparti.¹⁰

Fortællingerne demonstrerer, at mens dansk forsvar under den kolde krig i meget høj grad var formet i forståelse med NATO uden større muligheder for eller ønsker om de store ændringer, var forsvaret anno 1998 undergivet helt nye politiske betingelser. Der var umiddelbart større handlefrihed; forsvaret var ved at blive en mere normal del af dansk politik. Det var blevet et internationalt forsvar, men nu i langt højere grad end under den kolde krig på danske betingelser. Men uanset de konkrete krav til et internationalt interventionsforsvar var langt mere præcise end kravene til forsvaret under den kolde krig, var det nu Danmark, der alene bestemte. Styrkerne skulle umiddelbart kunne bruges i kamp, og de blev brugt.

ANDEN FORTÆLLING: VÅBEN OG TRUSLER

FK88 besluttede at nedsætte en række udredningsgrupper. De to vigtigste var en om sikkerheds- og nedrustningspolitikken og en om NATO-poli-

tikken. Bølgerne gik højt i disse grupper. Det, som ikke var lykkedes i forskellige udvalg af varierende sammensætning: nemlig rene politikerudvalg (Folketingets Sikkerhedspolitiske Udvalg), rene ekspertudvalg (Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg, SNU) og rene embedsmandsudvalg (Dyvig-udvalget), skulle lykkes i forsvarskommissionen: at bygge bro over de forskellige opfattelser af dansk sikkerhedspolitik. Møderne i udredningsgrupperne var langvarige og hektiske.

Dels forandredes verden fra dag til dag. Sovjetunionens leder Gorbatjov havde i 1988 fremlagt et særdeles vidtgående nedrustningsprojekt i FN. Traktaten om fjernelse af mellemdistanceraketterne blev indgået. Forhandlingerne om konventionel nedrustning i Europa var godt i gang: USSR var rede til dybtgående ensidige nedrustninger. Meget tydede på, at USSR var ved at kapitulere i den kolde krig.

Dels var der i de to udredningsgrupper markante personer som fredsforskeren Anders Boserup og ambassadør Borch. Boserup gik ind for det ikke-offensive forsvar og var en kyndig kritiker af regeringens politik. Borch havde som dansk NATO-ambassadør måttet fremføre den danske regerings standpunkter, som regeringen selv i virkeligheden mere eller mindre officielt tog afstand fra, da de var dikteret af det sikkerhedspolitiske flertal. Han spillede i udredningsgruppen rollen som den benhårde kritiker af fodnotepolitikken og dens konsekvenser. Han satte sekretariatet på alvorlige prøver.¹¹ Der blev krydset klinger. Der blev brugt timer og dage på at finde formuleringer, som skulle afspejle Danmarks relative input til det samlede NATO-forsvar. Skulle man fx bruge forsvarsudgifter pr. indbygger eller forsvarsudgifter som del af BNP som måleudgangspunkt for Danmarks placering blandt NATO-medlemmerne? Brugte man pr. indbygger-målet lå Danmark ganske pænt. Med BNP-formen lå vi i den triste ende.¹² Men alles øjne var rettet mod nedrustningsforhandlingerne. De blev betragtet som afgørende for, om den gunstige internationale situation ville bedres yderligere. Våbnene var problemet. Sovjetunionens overvægt af ikke mindst de konventionelle våben måtte fjernes.

Under FK97 var våbnene der stadigvæk. De var blevet reduceret i antal. Det afgørende var, som det over for vestlige repræsentanter blev formuleret af repræsentanter for USSR i 1988: „Vi vil gøre noget forfærdeligt imod jer“. Pause. „Vi vil tage fjenden fra jer“.¹³ Fjenden fjernede sig selv. Dermed forsvandt øst-vestmagtbalancen. Den blev irrelevant. USSR ophørte at være fjende i tre faser: Først blev Sovjetunionens internationale imperium omfattende bl.a. Vietnam og Afghanistan nedlagt. Dernæst med

Sinatra-doktrinen: „I did it my way“ forsvandt det sovjetiske imperium i Østeuropa, og endelig opløste USSR sig selv. Som vi har set ovenfor, var FK97 med 10-års-doktrinen om den fraværende konventionelle militære trussel også helt klar over, at umiddelbare risici og trusler var anderledes end før. Våbnene i sig selv var nu ikke mere et problem. De blev tværtimod nu betragtet som nyttige redskaber i dansk forsvar til at opretholde – også med interventioner – den nye globale orden. Opfattelsen af våben, som i sig selv var konfliktskabende, hørte den kolde krig – og FK88 til.

FK97 boltrede sig med helt andre problemer: Nu gjaldt det det internationale samfunds massive overlegenhed på våbenområdet til praktisk anvendelse i forbindelse med lokale kriser og krige.

TREDJE FORTÆLLING : FORSTÆRKNINGER KONTRA KRIG

FK88 besøgte i juni 1989 9. US Infantry Division på Fort Lewis, Tacoma (nær Seattle) på den amerikanske vestkyst. Den var en af USA's mest avancerede og teknologiserede divisioner. Og den var ikke bare noget, der svarede til en sovjetisk division, som normalt var på 10.000 til 12.000 mand. 9. division var på 35.000 personer. Denne division var beregnet til indsats bl.a. i Danmark, hvis krigen kom. Officererne kendte tilsyneladende alle gadenavnene i Esbjerg. Hele denne tunge division skulle op på jernbanevogne og rulle tværs over det amerikanske kontinent. Derefter skulle den indskibes – og dampe over Atlanten for så – ca. 30 dage senere – at tage kampen op i Jylland. Der var dog også en anden og måske mere nærliggende option: nemlig Sydkorea. I divisionens enorme *war room* stod der med meget store bogstaver: *THINK WAR*.¹⁴ For USA og Danmarks øvrige allierede, som ikke var frontlinjestater, tilhørte Danmark første del af NATOs fremskudte forsvar, Forward Defence. Danmark skulle være klar til at modtage de nødvendige forstærkninger. Derfor var der med NATOs infrastrukturmidler i Jylland opført bombesikre flyhangarer til over 400 forstærkningskampfly. Forstærkninger var dansk forsvars alfa og omega. Selve denne del af forsvaret var ikke genstand for særlig indgående debatter. Det var mere den overordnede sikkerhedspolitik. *THINK WAR* var måske ikke lige det, FK88 var mest optaget af. Krigen skulle naturligvis tænkes, men kom den? Sandsynligheden var lille – og blev mindre og mindre som tiden gik. Generelt var situationen sådan, at man kunne tale om „Fred i virtuel krig“ – dvs. der var ingen blodige kampe under den kolde krig: kun krigs-

øvelser, våbenkapløb og politiske og militærteknologiske konfrontationer.

FK97 var i oktober 1997 på besøg i Bosnien-Hercegovina. Kommissionen var i Sarajevo, hvor ødelæggelserne var særdeles synlige. Der var besøg i moskeer. Militærstøvlerne og skoene blev pænt sat udenfor. Pia Kjærsgaard tog tørklæde på. Der var besøg hos SFOR's amerikanske chef. Han præsenterede sin stab, og med ordene „Here is my boss“ pegede han på sin politiske rådgiver, en ung kvinde, Mette Kjuel Nielsen, udlånt af det danske forsvarsministerium, i hierarkiet placeret som en tostjernet general.¹⁵ Den polsk-nordiske brigade i Doboj og Camp Dannevirke og Camp Valhalla blev besøgt. Det var nu Danmarks tur til at *THINK WAR*. Danmark havde været i kampvognskrig med serberne. Danmark deltog aktivt på alle fronter på det urolige Balkan. FK97 diskuterede dansk forsvar ud fra helt andre præmisser end FK88. Begrebet og fænomenet krig var noget ganske forskelligt i de to kommissioner. Hvor der i FK88 var tale om „Fred i virtuel krig“, var situationen i FK97 nærmere „Krig i virtuel fred“. Dvs. der fandt egentlige blodige krigshandlinger sted, og Danmark deltog. Men generelt herskede der strategisk set dyb fred. Undtagelserne var netop, hvad man så i Eksjugoslavien: konfliktøer, strategiske ghettoer.

FJERDE FORTÆLLING:

REDUCERET ELLER ÆNDRET FORSVAR?

I FK88 var hærens krigsstyrke ca. 72.000 mand. Det skulle fortsætte sådan. Ligeledes med fredsstyrken på ca. 21.000 mand. Struktur, størrelse og beredskab forudsattes stort set uændret, således som det var fastlagt i forsvarsforliget af 1989, som omfattede regiments- og kasernedlæggelser. Der kunne forudses reduktioner i forbindelse med indgåelse af en CFE-traktat. Søværnet ændrer og reducerer sin struktur, herunder udflytning fra Holmen til Korsør og Frederikshavn. Puljen af Standard Flex-skibe udbygges til 16 enheder, og ældre enheder udfases. Kampenhederne bliver ubåde, korvetter, missilbåde og minelæggere. Krigsstyrken i søværnet vil falde fra 13.000 mand til 11.000 mand, og fredsstyrken fra 7.900 til 6.800 mand. Flyvevåbnet vil som grundstamme have 60 F-16 fly og 30 Draken, som det dog i 1992 blev besluttet skulle udfases.¹⁶ Dets fredsstyrke vil være på 9.400 mand.¹⁷ Der var i anbefalingerne således antydning af afventende holdning. Men grundlæggende var der med rationaliseringer og reduktioner, som var vedtaget med forliget af 1989 – midt under FK88 – sket en bedre tilpasning mellem strukturen og dens indhold. Det havde kommissionen taget ad notam.

I FK97 var situationen den, som det blev fastslået i beretningen, at siden 1989 var der gennemført betydelige tilpasninger og rationaliseringer i hæren. Hærens krigsstyrke, antallet af brigader og kampgrupper og antallet af regimenter var reduceret med 20-25 pct. (FK97: 37). Den danske internationale brigade, „DIB'en“, var oprettet. Hærens krigsstyrke skulle herefter reduceres fra 58.000 til 49.000 mand (FK97: 38). Der skulle være kapacitet til at kunne udsende 1.500 mand over en begrænset periode af et til to år.

For søværnet gjaldt – som for flyvevåbnet – at det var et materielorienteret værn med stort teknologindhold. Også her var der blevet gennemført betydelige tilpasninger og rationaliseringer, både på det operative plan og i støttestrukturen. Antallet af operative enheder og flådestationer var reduceret, og freds- og krigsstyrken var reduceret med ca. 25 pct. Prioriteringen af internationale opgaver satte søværnet i en særlig situation, fordi de eksisterende enheder primært var konstrueret til løsning af opgaver i nærområdet. Derfor måtte søværnets udvikling tage udgangspunkt i forsvarets internationale indsats og evne til aktivt at bidrage til at understøtte og fremme fred, stabilitet og fælles sikkerhed (FK97: 43). Derfor blev det foreslået, at fire minelæggere, ti missilbåde og tre korvetter skulle afløses af et antal kommandostøtteskibe og patruljeskibe. Der skulle generelt sættes på færre større, men mere fleksible og bredere anvendelige enheder.

Også i flyvevåbnet var der sket betydelige tilpasninger. Flyvevåbnets krigsstyrke, antallet af kampflyeskadriller og antallet af flyvestationer var reduceret med ca. 25 pct. Antallet af kampfly ca. 60 – over for 90 i F88 – blev søgt fastholdt. Flyvevåbnets deltagelse i internationale opgaveløsninger blev prioriteret højt. Der skulle etableres en flyvevåbnets internationale reaktionsstyrke bestående af bl.a. en eskadrille (12 fly) med luftforsvarsrolle eller luft-til-overflade-rolle. Hertil kom transportfly, inspektions- og overvågningsfly, helikopterkapacitet samt luftforsvarsenheder.

Dette er de to standardbilleder af forsvaret anno FK88 og anno FK97. Her ser vi et forsvar, som er blevet reduceret efter afslutningen af den kolde krig. Vi ser, at der er blevet indkasseret en vis „fredsdividende“, men at visse af reduktionerne allerede var blevet varslet og antydnet i forbindelse med FK88. Vi ser ligeledes, at bestræbelserne for at ændre det danske forsvar i retning af „international indsats“ har båret frugt og i stigende grad vil påvirke forsvarets udvikling. Men fortsat er der stort set tale om den samme grundstruktur og opdeling. Udgangspunktet har ikke været at forme eller omtænke forsvaret forfra. Det har snarere været: Hvordan kan vi med den

nuværende opbygning, det eksisterende materiel, den nuværende organisatoriske indretning, de eksisterende bindinger tilpasse dansk forsvar uden de fundamentale ændringer, som måske er påkrævet, til de krav som en småstat i baglandsposition kan stille til sig selv i en ny verdensorden, hvor det skal gøre sig gældende på en ny og betydningsfuld måde.

FEMTE FORTÆLLING:

FORSVARSKOMMISSIONER ER GAVER TIL DE RADIKALE

Marianne Jelved, som i 1988 efter kun et år i Folketinget blev formand for den radikale folketingsgruppe, har i et interview udtalt: „FK88 var en gave til Jørgen Estrup“.¹⁸ De radikale havde efter atomvalget april 1988 skiftet side. Nu var man gået i regering med de borgerlige. Det sikkerhedspolitiske flertal var brudt sammen. Det var ikke Estrups kop te. Estrup var mod radikal deltagelse i Schlüter-regeringen. Han var blevet partiets forsvarsordfører og tilhørte i denne sammenhæng partiets venstrefløj. Altså: FK88 kunne tolkes som en gave til de radikale, som under valgkampen havde stillet krav om nedsættelse af en forsvarskommission. Nu kom den: Her kunne man udfolde sig, her kunne de ideale fordringer stilles, her kunne man markere kravet om klar sammenhæng mellem sikkerhedspolitik og forsvarspolitik.

Også FK97 blev til på foranledning af de radikale. Det var et krav, som blev stillet i forbindelse med afslutningen af forsvarsforliget af 1995. Også denne gang var Estrup med i spillet. Var det også denne gang en gave til Estrup – i så fald fra hvem? Forsvaret er et af Det Radikale Venstres mærkesager: Der skal stilles spørgsmål til forsvaret: Til dets rolle og funktion, til dets størrelse og udrustning og til dets sammenhæng med sikkerhedspolitikken. Det synes at være en fast del af radikal politik at kræve forsvarskommissioner. Hvorfor? Var det for at få et alibi i forhold til partiets kernevælgere og partiets ideologi, når man indgik i skiftevis borgerligt eller socialdemokratisk ledede regeringer? Ved at få forsvarskommissioner kunne man opnå mindst to ting: *Dels* at demonstrere, at der blev arbejdet seriøst, grundigt og sagligt med forsvaret, et forhold, som var fuldt i overensstemmelse med partiets politik: at satse på saglighed, ekspertise og grundlæggende indsigt. *Dels* kunne man opnå at udskyde problematiske afgørelser med henvisning til, at der arbejdes med sagen.¹⁹

Ved FK97 var de radikale i regering med Socialdemokratiet og havde behov for at markere sig. Men måske kunne man tolke udviklingen således,

at gaven til de radikale for trofast at stå sammen i regering med socialdemokraterne blev snuppet for næsen af dem af den visionære og resultatorienterede forsvarsminister Hans Hækkerup. Han forstod at udnytte kommissionen til egen fordel. Det gjorde, at Estrup så sig nødsaget til at markere sig ved at tage afstand fra den efterstræbte konsensus ved at fremsætte særudtalelse til kommissionsberetningen.

Her kunne argumentet være, at kommissioner kan ses som politiske betalinger. Set fra et sagligt synspunkt er de i virkeligheden overflødige. Et stort kostbart apparat, som kunne være undgået ved at udnytte de eksisterende kanaler og muligheder. Den modsatte argumentation er, at forsvarskommissioner netop er klart politiske redskaber, som tages i anvendelse af mange grunde – og ikke nødvendigvis primært for at få en grundig analyse af formål og opgaver for forsvaret.

SJETTE FORTÆLLING:

MILITÆRET HAR MAGTEN, ELLER HAR DET?

I marts 1988 bliver som nævnt den dynamiske Michael Christiansen departementschef i Forsvarsministeriet. Han har begrænset kendskab til forsvaret, men sætter sig hurtigt ind i sagerne. Noget af det første, han skal beskæftige sig med, er en forsvarskommission. Han går til værket med den forestilling, at forsvaret er en stat i staten. Men den indstilling bliver hurtigt ændret. Han finder ud af, at forsvaret er dybt loyalt. Forsvaret gør, hvad det får besked om. Hans erfaring bliver, at hvis ordren skulle lyde: nedlæg forsvaret, ville man gøre det.²⁰

Hækkerup får som forsvarsminister sin forsvarskommission i 1997. Han har kendt forsvaret længe og har måske erfaringer, som afviger lidt fra Michael Christiansens. Han oplever på *den ene side*, at forsvaret, når det presses af det eksistentielle spørgsmål, „Er der overhovedet behov for dansk forsvar efter den kolde krig?“, er meget omstillingsparat. Som det er formuleret af tidligere forsvarsminister Hans Engell: Uden Jugoslavien ville der ikke være noget dansk forsvar efter den kolde krig.²¹ Selv forsvaret var klar over, at omstilling var bydende nødvendig. Så Hækkerup presser forsvaret til nye usædvanlige opgaver som international fredsskabelse, militær øststøtte i form af uddannelse og materiel, integration af baltiske soldater i danske indsatsstyrker. Forsvaret tager de nye opgaver på sig – stort set uden at kny.²² Man var fuldt ud klar over, at en omstilling var nødvendig. Hækkerup havde, allerede før han blev forsvarsminister, presset på for at få oprettet en styrke

til international indsættelse. Efter forsvarschefens indstilling til Enggaard blev det en brigade.

På *den anden side* oplever Hækkerup en træghed fra Forsvarskommandoen. Det er hans oplevelse, at nok er forsvaret parat, men ledelsen spiller også på de politiske strenge. Omstillingen skal sælges så dyrt som muligt.²³ Forsvaret var indstillet på en *gradvis* forandring i en politisk situation, som internationalt var præget af usikkerhed og af en NATO-strategi under forandring, og som indenrigspolitisk var præget af de politiske partiers varierende opfattelse af begrebet „fredsdividende“. Der var ingen ønsker om omfattende transformationer. Der skulle ikke sælges ud.

Hvad var det, forsvaret havde? Forsvaret havde arven, traditionen, ekspertisen, en særlig eksistentiel, sikkerhedspolitisk aura af *supreme interest*. Forsvaret havde også støtte i særlig forsvarsvenlige partier, ikke mindst Det Konservative Folkeparti, men også CD og Venstre. Til gengæld blev det strukturbestemte politiske pres mod disse konstanter – arven, traditionen, ekspertisen, overlevelsen – stadig større. Arven forældedes, traditionen og ekspertisen svækkedes på grund af „demilitariseringen“ af militæret (fx i retning af politiorienterede roller med fredsbevarelse), militæret reduceredes, truslen forsvandt, *supreme interest* mindskedes, og den gamle opdeling i forsvarsvenlige og forsvarskritiske partier blev udvisket.

SAMMENFATNING OG PERSPEKTIV

De seks fortællinger, som afspejler forskellige politiske diskurser i relation til de to forsvarskommissioner, rejser de mest centrale problemer og indeholder den række påstande og overvejelser, som alle indgår i analysen. Der er blevet fokuseret på seks problemstillinger, som demonstrerer forskelligt output i to forskellige perioder. Emnerne er slået an:

For det første: Påstanden om, at sikkerhedspolitikken er det afgørende problem i FK88, hvor forsvarspolitikken ikke er det store stridspunkt, og påstanden om, at det forholder sig omvendt i FK97, hvor der er almindelig konsensus om sikkerhedspolitikken, mens forsvarspolitikken bliver stridspunktet.

For det andet: Våben og nedrustning var det store sikkerhedspolitiske problem under FK88. I FK97 var dagsordenen primært besiddelsen af effektive, overlegne våbensystemer i forbindelse med internationale fredsbevarende eller fredsskabende aktioner.

For det tredje: Begrebet og fænomenet krig var to vidt forskellige ting i

FK88 og FK97: I FK88 kan situationen karakteriseres som „fred i virtuel krig“, og i FK97 som „krig i virtuel fred“, dvs. internationale, militære operationer i en generelt fredelig verden.

For det fjerde: Billeder af forsvaret fra FK88 og fra FK97 viser klart, at forsvarets omfang er blevet reduceret efter den kolde krig. Men forsvarets fundamentale indretning er stort set den samme.

For det femte: Begge forsvarskommissioner, FK88 og FK97, er blevet til på radikal foranledning. Forsvarskommissioner er ikke overraskende politiske redskaber og kan ud fra et rent sagligt, fagligt synspunkt betragtes som overflødige. Der var dog ikke fra militærfaglig side uvilje mod kommissionerne.

For det sjette: De to forsvarskommissioner FK88 og FK97 viser, at uanset fundamentale ændringer i det internationale system, er der konstanter i dansk forsvar, nemlig ikke mindst arven, traditionen, ekspertisen, *supreme interest* i forbindelse med en særlig støtte fra forsvarsvenlige partier. Uanset politikens primat i forsvarspolitikken, har dansk forsvar som institution magtbaser. Men konstanterne er også under nedbrydning.

NOTER

- 1 Se Kaarsted (1992).
- 2 For en gennemgang af det indenrigspolitiske forløb se Lars Billes bidrag til *P.S. Festskrift til Poul Schlüter* (Bille, 1999: 104-116).
- 3 Ved valget 10.5.88 fik Socialdemokratiet 55 (+1 i forhold til 87-valget), Radikale 10 (-1), SF 24 (-3), i alt for et muligt alternativt flertal: 89 mod K, V, CD, KrF, Frp: 86. De nordatlantiske mandater var fordelt med tre til regeringen og et til oppositionen.
- 4 Christiansen, interview.
- 5 Heurlin (1990a: 147ff.).
- 6 Arne Melchior havde været minister for offentlige arbejder i ministeriet Schlüter 1982-86 og minister for kommunikation og turisme i ministeriet Nyrup Rasmussen 1993-94. Han var medlem af både FK88 og FK97.

- 7 FK97: 21. Arne Melchior havde ved flere lejligheder under folketingsdebatter med henvisning til historiske eksempler betvivlet, at 10-årstesen holdt.
- 8 FK97: 30.
- 9 Den endelige formulering kom til at lyde: „Det er kommissionens vurdering, at ubåde er en nyttig kapacitet, der – som andre anskaffelser – selvsagt bør afvejes i forhold til øvrige materielanskaffelser“ (FK97: 293).
- 10 FK97: 409-442.
- 11 Møller, interview.
- 12 Se Heurlin (1990a: 150f.).
- 13 Samtaler i det sovjetiske Canada-USA-Institut 1988.
- 14 Kommissionens samtaler med divisionens ledelse, juni 1989.
- 15 Mette Kjuel Nielsen blev fra januar 1998 som afdelingschef i Forsvarsministeriet knyttet til FK97's sekretariat.
- 16 Lyng et al. (2000: 127).
- 17 Se FK88.
- 18 Marianne Jelled, interview.
- 19 Der synes at være en vis tradition for langvarige forsvarskommissioner i Danmark. Kommissionen af 1902 sad i seks år. Det samme gælder kommissionen af 1946. Historisk interesserede kender Alfred Schmidts berømte tegning i „Blæksprutten“ fra 1906, hvor man ser, hvordan spindelvævet er vokset hen over en samling hvidhårede oldinge og deres store stabler af papir. Titlen er: „Forsvarskommissionen arbejder. Øjebliksbillede fra 1924“ (Bjerg, 1991: 10).
- 20 Christiansen, interview.
- 21 FOV Nyhedsbrev, 2002, 14. januar, nr. 2.
- 22 Der var selvsagt betydningsfulde kræfter i Forsvarskommandoen, som mente, at de mange nye initiativer dræned de knappe ressourcer og dermed svækkede muligheden for at gennemføre artikel 5-opgaver.
- 23 Hækkerup skriver: ... „Forsvarskommandoens tilgang var reaktiv, man ønskede at bibeholde de eksisterende strukturer eller i hvert fald sælge dem så dyrt som muligt. Den strategi var dødsensfarlig“ (2002: 190).